

Лук'яненко О. В. Сталін проти КПРС: формування та крах культів /

Лук'яненко Олександр Вікторович // Сучасна наука: теорія і практика.

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції «Сучасна наука: теорія і практика». 28-30 червня 2012 р. – Запоріжжя, 2012. – С.46-48.

СТАЛІН ПРОТИ КПРС: ФОРМУВАННЯ ТА КРАХ КУЛЬТІВ

Лук'яненко О. В.,

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
аспірант кафедри історії України*

Протягом «відлиги» цілеспрямовано змінювалося розуміння ролі партії у світогляді людей. Згідно наших досліджень, процес заміни культу Сталіна культом КПРС упродовж хрущовської «відлиги» пройшов три періоди: початковий (кризовий) (до 5.03.1953 р.), основний (формуючий) (5.03.1953 – 20.02.1956 р.) та оновлювальний (приспосувальний) (20.02.1956 – 1964 р.). У наших попередніх розвідках ми зверталися до опису першого року по смерті вождя, кризового періоду, та перших кроків по заміні культів.

Уже 1954 р. зв'язок партії з пам'яттю про Сталіна в офіційній практиці майже зник. Одним із перших прикладів цього було урочисто-траурне засідання у Великому театрі Союзу РСР, присвячене тридцятій річниці із дня смерті Леніна. Хрущов, виступаючи у Президії із промовою, зауважив, що народ до перемог будівництва соціалізму привела партія, вона укріплювала його віри, давала сили і натхнення. Однак, насамкінець обмовився, що цей шлях до комунізму тривав під знаменом Леніна-Сталіна [1]. Схожий, лише епізодично озвучений натяк про вождя, присутній і в іншій відеохроніці – це кадри з відкриття станції метро «Краснопресненська» у Москві у березні того року. На першому плані перед глядачами поставали дві великі статуї Леніна та Сталіна, що ніби йшли, радячись про щось. Однак, диктор наголошував, що оформлення станції було присвячене славі революційній боротьбі московських робітників ... під керівництвом Компартії. І жодного слова – окрім візуального натяку – на

вирішальну роль Йосипа Віссаріоновича [2]. Тому й не дивно, що до травневої демонстрації 1954 р. поети оспівували як проводиря народу Партію: «Світи ж, могутнє і величне / Травневе сонце молоде – / Нас партія комуністична / Дорогами весни веде» [3]. Єдина за увесь 1954 рік сполучна ланка між «сталінським спадком» партії була зафіксована у пресі у квітні. Тоді, направляючі вітальні телеграми на честь 60-річчя М. Хрущова, лише у зверненні Китайської компартії з десятків країн світу Комуністичну партію назвали партією Сталіну [4].

Надалі упродовж основного формуючого періоду створення образу (культу) партії відбувалося на рештках культу Сталіна. Політичні реформатори особливо не заморочувалися із вибором ідеологічних засобів та форм впливу на свідомість: у сталих фразах змінювали два-три слова і вони працювали на нову ідею. Якщо 1953 р., ідучи на вибори, радянський громадянин знав, що голосує «за Сталіна, за весь народ радянський .../ За найкращих його представників» [5] (саме у такій послідовності), то 1955 р. практика уже була іншою. На шпальтах газет пріоритети були розставлені так: «Щоб посміхалось сонце з неба / Землі всієї трударя, / Я, рідна партіє, за тебе / Свій голос виборчий віддам» [6].

Всього ж масштабу сталінського культу партія ще не досягла. Вона – лише посередник між світлом і світом людей, тоді як у людській пам'яті «Сталін – наше Сонце», єдиний і життєдайний [7]. Проте, поступове поглинення характеристик Сталіна партією триває. Уже за результатами виборів до Верховної Ради УРСР Компартія набирає звичні 98,89% голосів виборців як повноцінна структура [8], а не як блок комуністів і безпартійних під керівництвом товариша Сталіна, як про це писалося раніше [9].

У цей час ще з'являються передруки вірша С. Міхалкова у перекладі М. Рильського, в якому чітко сформульовано нового лідера. Саме Комуністична партія веде «на труд, на подвиги радянські всі народи», хай і «під сонцем радісним братерства і свободи», запаленим правдою Леніна та Сталіна [10]. Найбільш яскраво процес заміни одного культу іншим видно у процесі святкування 76 річниці з дня народження Сталіна. Зазвичай у пресі передовиці

рясніли статтями на кшталт «Й. В. Сталін – великий продовжувач справи Леніна» [11], однак уже 1955 р. присвячена події стаття називалася ... «Під проводом Комуністичної партії!» [12]. Сталіна цілеспрямовано усували за партію.

Ключовим моментом у процесі формування культу КПРС на рештках культу Сталіна був XX з'їзд партії. Він по суті ознаменував собою завершення основного формуючого періоду цього процесу і був початком оновлювального (приспосувального) періоду. Проте, до цієї дати чіткої лідерської позиції у КПРС по відношенню до «вождя народів» не було. Так, на XIX з'їзді КПУ партія все ще згуртована навколо непереможного прапора МЕЛС [13], причому обкоми партії стверджують те саме на місцях [14].

Однак, доленосна промова Хрущова про злочини Сталіна на закритому засіданні під час XX з'їзду партії схилила ваги у бік новостворюваного культу партії. Вона почала претендувати на головну ознаку, належну Сталіну – на статус вождя. Уже в лютому 1956 року про це прямо говорять партійні поети: «Переможно, невтомно й велично / Шляхом ленінським світлим іде / Мудра партія – вождь героїчний – / І трудящих до щастя веде» [15]. Доволі швидко у перші ж місяці оновлювального (приспосувального) періоду створення культу партії ідеологічні працівники стали до активної роботи. Одними з найбільш дієвих кампаній по зміні світогляду були розпочаті викладачами шкіл та вишів. Вони безпосередньо формували світогляд нового покоління, вони закладали основи світобачення, змінюючи вектори пістету з кожним новим ідеологічним курсом.

Таким прикладом може бути лекція з історії Великої вітчизняної війни, прочитана студентам-історикам викладачем Харківського педінституту Островським уже у травні 1956 р. Лектор зауважував, що перемога не приходить сама, її варто організувати через вплив суб'єктивного фактора. Правда, на той час цим «суб'єктивним фактором» за словами лектора виявився уже не «вождь народів» Сталіна, а вождь народів – КПРС [16, арк.21]. У

Полтавському педінституті у ці ж дні організовувалися лекторії про роль Компартії як колективного вождя робітничого класу і всіх трудящих [17, арк.3].

Після того, як у партія перебрала на себе статус вождя, вона почала перебирати й інші атрибути ідола Сталіна. Одним із них була категорія умовної вічності, тягlosti правління політика, його вплив на виховання поколінь. Зазвичай твори школярів починалися чи закінчувалися сталою фразою: «Я хочу бути як Сталін...» [18]. Навіть після смерті вождя наближення до такого-собі «стандарту Сталіна» не припинялося: «...бути як Сталін – ... ось патріотичний обов'язок кожної радянської людини», писала у своєму випускному творі полтавчанка Людмила Репало у червні 1953 року [19]. Однак уже 1956 року статус учителя і наставника у Сталіна теж було відібрано. Так, учителька школи №13 Полтави заборонила дітям у творах на атестат зрілості писати про роль Сталіна, мотивуючи натомість зазначати, що «нас усіх виростила партія» [20, арк.63в].

У цей же часовий проміжок зазнали змін і питання лояльності і вірності. У Сталіна на користь КПРС почали відбирати право називатися корифеєм науки та право бути критерієм вірності державі. Це видно із правок в особових справах освітян УРСР. Так, характеристика Д. Степанова, завідувача кафедри марксизму-ленінізму Полтавського педінституту слово в слово дублює його ж характеристику за 1952 р. Однак в усіх місцях, де він був «вірний товаришу Сталіну» та його політиці, з'явилася ремарка про вірність Компартії, а його ініціативи з перебудови програм кафедр інституту відбувалися уже не в світлі геніальних праць Сталіна, а у світлі останніх накреслень партії [21, арк.52].

З рештою, найбільшим ударом по культу Сталіна на користь КПРС стало формування догмату непогрішимості партії. Непохитність істинності тверджень «корифея» ставилася під питання, навіть більше – аби вибілити партію, саме рішення Сталіна, а не мовчання партії, ставали поясненням негараздів минулого. Так, працівник гравіметричної обсерваторії Полтави Захаров зауважив: «уже минулий етап у житті партії, він народжений не радянською системою, а історичними умовами, які пішли у минуле» [22, арк.10]. А словами

учителя школи №5 Гойденко фактично було зроблено висновок усієї кампанії формування нового культу: «Чим партія більше очищується, тим вона сильніша» [23, арк.40]. Отже, партія стала очищатися від культу Сталіна, аби стати міцнішою, сильнішою, здатною заступити «вождя народів».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Архів Олександра Лук'яненка, ф.1, оп. 1, спр. Новости дня. Хроніки наших дней. Январь 1954 года. №5 (Режисер: Венжер І.,1954).
2. Там само, спр. Новости дня. Хроніки наших дней. Март 1954 года. №16 (Режисер: Григор'єв Р.,1954).
3. Шутько Я. Під сонцем Травня // Зоря Полтавщини (далі – ЗП). – 1 травня 1954. – №91. – С.2.
4. Вітальні телеграми братніх партій у зв'язку з шістдесятиріччям товариша Микити Сергійовича Хрущова // ЗП. – 20 квітня 1954. – №82. – С.2.
5. Злотябко І. З іменем Сталіна // ЗП. – 24 лютого 1953. – №39. – С.2.
6. Дудницький П. Слово виборця // ЗП. – 27 лютого 1955. – №42 – С.1.
7. Гайота Л. Сталін – наше Сонце // ЗП. – 20 січня 1953 р. – №14. – С.1.
8. Михалков С. Партія – наш рульовий // ЗП. – 6 липня 1955. – №134. – С.3.
9. Повідомлення Центральної виборчої комісії по виборах до Верховної Ради Української РСР 27 лютого 1954 року // ЗП. – 4 березня 1955. – №45. – С.1
10. Безман Г. Любов народна // ЗП. – 25 лютого 1953 р. – №40. – С.1.
11. Й. В. Сталін – великий продовжувач справи Леніна // ЗП. – 21 грудня 1954. – №252. – С.2.
12. Під проводом Компартії! // ЗП. – 22 грудня 1955. – №250. – С.1.
13. ХІХ з'їзд Компартії України // ЗП. – 17 січня 1956. – №12. – С.1.
14. Партія – наш рульовий! // ЗП. – 14 лютого 1956. – №32. – С.1.
15. Тихий М. Партія – наше сонце // ЗП. – 18 лютого 1956. – №36. – С.4.
16. Держархів Харківської області, ф.Р-4293, оп.2, спр. 681, 24 арк.
17. Держархів Полтавської області, ф.Р-1507, оп. 1, спр.548, 45 арк.
18. I Want to be like Stalin: from the Russian test on Pedagogy by B.P. Yesipov and N.K. Goncharov – New York: The John Day Company, 1948. – 150 p.

19. Безман Г. Великі почуття // ЗП. – 5 червня 1953 р. – №110. – С.3.
20. Держархів Полтавської області, ф.П-244, оп.1, спр.3945, 46 арк.
21. АПНПУ, ф.2, оп. С-2, спр. Степанов Дмитро Васильович, 79 арк.
22. Держархів Полтавської області, ф.П-244, оп.1, спр.4489, 41 арк.
23. Там само, спр.4005, 61 арк.